

Studená válka I.

1. Vznik studené války
2. Německá otázka
3. Korejská válka

Studená válka

- zvláštní charakter mezinárodní situace od konce druhé světové války až do pádu Sovětského svazu

H. Morgenthau napsal, že studená válka se liší od četných mezinárodních konfrontací v minulosti dvěma výraznými rysy:

- **nemožností**, aby vzhledem ke svým zájmům a zaujatým postojům zúčastnění pokračovali v politice, která by vedla k vyřešení konfliktů smlouváním nebo kompromisem;
- z toho potom vyplývající **nutností**, aby zúčastnění prosazovali své zájmy jednostranným a přímým tlakem na své protivníky a to jakýmkoli prostředky – diplomatickými, vojenskými, ekonomickými, podvrtnými, ale s jednou výjimkou - skutečného použití síly.

Tato definice vyjadřuje nejrozšířenější pojetí studené války:

- na jedné straně šlo o **válku** - protože diplomaté své spory nemohli ani nechtěli vyřešit jednáním;
- ale **studenou** - protože tyto spory nemohli ani nechtěli vyřešit silou.

Přitom objektivně řečeno, žádné bezprostřední nebezpečí světové války neexistovalo. Navzdory apokalyptické rétorice na obou stranách, vlády obou supervelmocí přijaly na konci druhé světové války globální dělbu moci, která vyústila sice ve vysoce nerovnou, ale v zásadě nespornou mocenskou rovnováhu.

1. Vznik studené války

Rooseveltovo vnímání Sovětského svazu bylo převážně pragmatické. Odmítal sovětskou diktaturu, nedomníval se však, že by se v mezinárodním systému mělo se Sovětským svazem zacházet jako s vyděděncem. Představoval největší evropskou mocnost a nemohl se bez něho obejít žádný funkční mezinárodní systém. Nedomníval se ani, že jeho ideologie činí z něho automaticky nepřátelský či expanzionistický stát, protože totalitní režimy mohou být v oblasti zahraniční politiky stejně tak dobře pragmatické jako defenzivní. Nepřátelské projevy sovětské zahraniční politiky pokládal za odezvu na protisovětské akce po roce 1917.

První impuls: tzv. **rižské axiomy**

Proti této Rooseveltově představě se zásadně postavila skupina odborníků, z amerického ministerstva zahraničních věcí, která byla ve 20. letech (tedy v době, kdy USA ještě oficiálně neuznávaly Sovětský svaz) zřízena v Rize s úkolem sbírat a analyzovat informace o Sovětském svazu. Jedním z nejvýznamnějších členů této skupiny byl George F. Kennan.

Jejich vnímání sovětské politiky:

- totalitní povaha sovětského režimu se projevuje i v jeho zahraniční politice, která má proto expanzionistický a nedemokratický charakter;
- jejím trvalým aspektem je ideologie;
- se sovětskou diplomacií nelze uzavírat jakékoli pragmatické dohody;

- politika založená na důvěře by byla iluzorní.

Dalším důležitým mezníkem se stal slavný tzv. „**dlouhý telegram**“ z 22. února 1946, v kterém americký chargé d'affaires G. Kennan analyzoval poslední Stalinův projev. Jádrem jeho telegramu byla výzva, aby USA přestaly hledat způsob, jak mezi Sověty a Západem „nastolit stav důvěry“. Musí přijmout, že v Kremlu se „naučili hledat bezpečnost jen v trpělivém, ale smrtelném boji za úplné zničení soupeřící mocnosti, a nikdy ve všeobecných dohodách a kompromisech.“

Jeho analýza se následně stala filozofickým a pojmovým rámcem pro interpretaci Stalinovy zahraniční politiky. Za hlavní příčinu problému však nepovažoval sovětskou neústupnost jako takovou, ale především to, že její zdroje spočívají hluboko v samotném sovětském systému. Podle něho jádrem Stalinova přístupu ke světu byla komunistická ideologie, která považovala západní kapitalistické mocnosti za nesmiřitelně nepřátelské. Spory tedy nebyly produktem nedorozumění či špatné komunikace, nýbrž vyplývaly ze způsobu, jakým Sovětský svaz vnímal vnější svět.

Tyto názory se odrazily v březnu 1947 v proslulém poselství prezidenta Trumana Kongresu, který byl později označen za vyhlášení „**Trumanovy doktríny**“. Mimo návrhu na poskytnutí materiální pomoci Řecku a Turecku, vyhlášoval absolutní závazek USA k obraně demokracie vždy a všude.

Důležitým cílem americké zahraniční politiky, mimo odporu proti sovětskému tlaku zvenčí, se stalo i posílení a sjednocení Evropy před komunistickou destabilizací zevnitř. Program pomoci tzv. **Marshallův plán** (po dobu čtyř let v celkové hodnotě 17 mld. dolarů) si vytýčil úkol odstranit existující sociální a hospodářské podmínky, které jsou hlavní příčinou sociální destabilizace. Spojené státy proto pomohou při obnově Evropy, aby zabránily „politickému neklidu“ a „zoufalství“ a aby obnovily světové hospodářství a podpořily svobodné instituce. Na rozdíl od pomoci Řecku a Turecku měla být americká pomoc dlouhodobá a přesně cílená a na rozdíl od zákona o půjčce a pronájmu a jednorázovým půjčkám Velké Británii, Francii a Itálii měla mít v podstatě charakter daru.

K pochopení vývoje americké zahraniční politiky je důležitý ještě jeden článek „Zdroje sovětského chování“, uveřejněný v časopise Foreign Affairs pod anonymní šifrou „Mr. X“ (autorem G. Kennan). Vysvětloval v něm, že nepřátelství k demokraciím vyplývá sovětské vnitřní struktury, a proč takovou politiku neovlivní smířlivá politika Západu.

V pasáži, jež později nabyla pro strategii zadržování klíčový význam, G. Kennan napsal:

„Za těchto okolností je jasné, že hlavním prvkem jakékoli americké politiky vůči Sovětskému svazu musí být dlouhodobé, trpělivé, ale rozhodné a obezřetné zadržování ruských expanzivních sklonů ...musíme mít politiku rozhodného zadržování, která je koncipována tak, aby Rusové všude, kde vykazují sklon narušovat zájmy pokojného a stabilního světa, se střetli s neochvějným protitlakem“.

G. Kennan tak podrobně rozpracoval dva základní stavební kameny americké zahraniční politiky vůči Sovětskému svazu v době studené války: **zadržování a změnu.**

Kritika politiky zadržování

- **realisté (W. Lipmann):** USA přepínají svoje síly, tím vyčerpávají své zdroje a nechají se zatahovat ji do zapadlých míst rozsáhlé periferie sovětského impéria. Požadovali definovat oblasti, v nichž kladení odporu je v životním zájmu Ameriky;
- **mluvčím Churchill:** vystupoval proti odkladu jednání se Sovětským svazem až na dobu, kdy Západ bude schopen jednat z pozice síly. Požadoval vydat důrazné ultimátum, dosáhnout zmenšení oblasti jeho vlivu, ale současně v omezené míře koexistovat se sovětskou mocí;
- **zastánci radikální kritiky (H. Wallace):** kladly rovnítko mezi americké a sovětské činy, teze o amerických závazcích považovaly za aroganci moci, Amerika nemá žádné právo jednostranně zasahovat kdekoli na světě, protože obrana je legitimní pouze se souhlasem OSN;
- **konzervativci (J.F.Dulles):** kritizovali politiku zadržování v čase největší moci USA jako pasivní a za rychlejší považovali politiku „osvobozování“

2. Německá otázka

Dva rozdílné přístupy:

- Sovětský svaz – vytvoření sjednoceného a neutrálního Německa;
- USA a Velká Británie – v každém případě udržet Německo jako součást Západu.

První berlínská krize - podle Jaltské dohody všechny čtyři vítězné mocnosti měly vymezeny své okupační zóny v Berlíně. Ten se však nacházel uprostřed sovětské okupační zóny a spojení západních berlínských sektorů se západními okupačními zónami bylo zajišťováno silničními, železničními a leteckými koridory. Když se v červnu 1948 v západních okupačních zónách uskutečnila separátní měnová reforma, Moskva reagovala přerušением pozemního spojení Berlína se Západem. Západní mocnosti vytvořily mohutný letecký most a dopravovaly po celých 14 měsíců do Berlína všechny nezbytné věci pro přežití západních sektorů města.

V květnu 1949 byla sice blokáda ukončena, ale v září 1949 došlo k vyhlášení vzniku Německé spolkové republiky (NSR). Reakcí na tento krok byl v říjnu 1949 vznik Německé demokratické republiky (NDR) a rozdělení Německa se stalo skutečností.

Jednání o mírové smlouvě - v březnu 1952 Sovětský svaz znovu navrhl jednat o mírové smlouvě s Německem, protože s poraženým Německem nebyla doposud uzavřena mírová smlouva. Obsahovala návrh, aby na základě svobodných voleb vzniklo sjednocené neutrální Německo, které by mohlo mít i své vlastní ozbrojené síly a závazek odchodu všech zahraničních jednotek do jednoho roku. Návrh v podstatě znamenal uznání dvou sfér vlivu: americké v západní a sovětské ve východní Evropě, které by oddělovalo sjednocené, sice ozbrojené, ale neutrální Německo.

Tři západní mocnosti přijaly navrhovaný princip německého sjednocení, zásadně však odmítly myšlenku neutrality Německa a požadovaly, aby

sjednocené Německo zůstalo členským státem NATO. Stalinovu nabídku Západ interpretoval jen jako jeho další tah v zápase studené války, která mohla skončit jen vítězstvím nebo porážkou jedné strany.

Zakotvení Německa nejprve v západním světě a později dokonce v NATO představovalo základ tzv. **strategie dvojího zadržování** – Německa v Alianci a Sovětského svazu touto Aliancí :

- Německu pevné zapojení k Západu mělo zabránit sledovat nacionalistickou zahraniční politiku, která již byla dvakrát příčinou evropského konfliktu;
- a současně představovalo důležitou součást poměru sil při zadržování Sovětského svazu.

3. Korejská válka

- důsledek dvojího nedorozumění:
 - KĽDR nepovažovala za možné, že se USA postaví na odpor na posledním výběžku Korejského poloostrova potom, co přenechaly většinu asijské pevniny komunistům;
 - USA pochopily tuto výzvu nikoli z hlediska geopolitického, ale z hlediska principu obrany proti hrozbě komunismu a obrany svobodného světa.

Válka vypukla 25. 6. 1950, když dobře vycvičená a vyzbrojená armáda KĽDR provedla překvapivý útok přes 38. rovnoběžku (formálně označený za protiútok), obsadila hlavní město KR Soul a rychle postupovala na jih. Rada bezpečnosti OSN (RB) za nepřítomnosti sovětského zástupce (na protest proti zastupování Číny v OSN představiteli Kuomintangu) vyzvala na okamžité zastavení vojenských akcí, stáhnutí jednotek KĽDR a poskytnutí pomoci KR. Americký prezident H. Truman se rozhodl nejdříve podpořit obranu KR akcemi námořnictva a letectva, a následně vyhověl žádosti BR a postavil generála MacArthura do čela jednotného velení vojsk OSN. Koncem června byl zahájen i přesun amerických pozemních sil do oblasti.

Postupný příchod amerických pozemních sil však nemohl zabránit ústupu jihokorejské armády až k přístavu Pusan na jihu země. Tento nepříznivý vývoj situace byl však v září zvrácen odvážným vyloděním amerických jednotek na západním pobřeží poloostrova (Inčchon) asi 240 km za frontovou linií jednotek KĽDR. Jeho důsledkem bylo zhroucení jednotek severokorejské armády, bylo zajato asi 125 tisíc severokorejských vojáků, získána většina těžké bojové techniky a tím se otevřela cesta k útoku na sever.

Porážka jednotek KĽDR v důsledku vylodění amerických jednotek v jejich týlu vytvořila tři možnosti:

- zastavení vojsk na 38. rovnoběžce a obnovení původního stavu;
- postup dále na sever a potrestání agresora;
- postup až k čínské hranici a sjednocení Koreje.

Gen. MacArthur se rozhodl pro postup až k čínské hranici, což Mao-Ce-tung vyhodnotil jako začátek nového pokusu USA zvrátit vítězství v čínské občanské válce a jako obkličování Číny:

- USA se angažovaly v obraně Tajwanu jako sídla poražené vlády gen. Čankajška;
- nadále ji považovali za jedinou legitimní vládu Číny;

- současně zvyšovaly svoji pomoc francouzským jednotkám ve Vietnamu. Dospěl k závěru, že když nezastaví americké jednotky na postupu k čínské hranici v Koreji, mohl by se ocitnout před nutností bojovat s nimi na čínském území.

Korejská válka byla první válkou za účasti OSN. Mimo USA se na ní zúčastnilo dalších 14 členských států OSN (Austrálie, Belgie, Etiopie, Francie, Řecko, Nizozemí, Jižní Afrika, Kanada, Kolumbie, Lucembursko, Nový Zéland, Thajsko, Turecko a Velká Británie). Mimo toho Dánsko, Indie, Norsko, Švédsko a Itálie poskytly nemocniční a zdravotnický personál.

Podle zveřejněných statistických odhadů činili ztráty na straně OSN 120 tisíc zabitých, 264 tisíc zraněných a 92 tisíc zajatých nebo nezvěstných. Na druhé straně bylo zabitých kolem 2 mil. Vojáků (z toho asi 60% Číňanů). Ztráty mezi civilním obyvatelstvem se odhadovaly na 4 milióny osob.

Korejská válka měla velký negativní dopad na vývoj mezinárodních vztahů:

- USA zmobilizovaly celý západní blok,
- ztrojnásobily vojenské výdaje,
- došlo k přeměně NATO z politické koalice v integrovanou vojenskou organizaci,
- začalo se uvažovat o znovuvyzbrojení západního Německa.

Svět se změnil na dva ozbrojené tábory, které byly motivované strachem obou stran:

- USA hodnotily korejskou válku jako součást sovětské strategie: vlákat USA do vzdálených konfliktů v Asii a tím usnadnit sovětský útok v Evropě;
- Sovětský svaz v ní viděl přípravu na konfrontaci, kterou předvídal a které se snažil zabránit

Obě strany se tak připravovaly na to, co žádní z nich nechtěla, tj. na přímé totální střetnutí.

Kontrolní otázky

1. V čem spočívá základní charakteristika fenoménu „studená válka“.
2. Rooseveltova koncepce vztahu vůči Sovětskému svazu a jeho kritika (základní koncepce G. Kennana ve vztahu vůči Sovětskému svazu).
3. Německá otázka jako součást vzniku studené války.
4. Základní myšlenkové směry tehdejší kritiky americké politiky „zadržování“.
5. Korejská válka - základní politické a vojensko-strategické chyby a jejich důsledky a její důsledky na vývoj mezinárodních vztahů.